

ชีวิตและผลงานของพระอสังคะ

เกริ่นนำ

พระอสังคะ บางครั้งจะรู้จักชื่อท่านในนาม “อารยะ อสังคะ” (Ārya Asanga) หรือ “อารยาสังคะ” (Āryāsanga) ด้วย* ท่านเป็นนักปราชญ์สำคัญทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป็นผู้ก่อตั้งสำนักพุทธปรัชญามหายานนิกายโยคอาจารย์หรือวิชยานวาทชนในอินเดียตอนเหนือ เดิมที่ท่านบวชเป็นพระภิกษุในฝ่ายเถรวาท นิกายสรวาสติวาท ซึ่งแพร่หลายอยู่ในคันธาระและแคชเมียร์มาก่อน ภายหลังได้เปลี่ยนไปเป็นพระภิกษุในฝ่ายมหายานและก่อตั้งนิกายโยคจารย์ขึ้น นัยว่านิกายโยคจารย์ที่ท่านสถาปนาขึ้นโดยได้รับเชื้อแนวคิดมาจากอาจารย์ของท่านชื่อพระไมเตรยนาถ

ครั้นก่อตั้งสำนักปรัชญาโยคจารย์ขึ้นแล้ว ท่านได้ประกาศเผยแผ่แนวคิดของสำนักแต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรนัก ต่อมาท่านได้ชักชวนน้องชายของท่าน คือ พระวสุพันธุ ซึ่งบวชอยู่ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทให้เปลี่ยนมาเข้ามหายาน จากนั้นพระวสุพันธุก็ได้กลายเป็นกำลังสำคัญร่วมกับพี่ชายในการเผยแผ่แนวคิดของสำนักปรัชญาโยคจารย์ จนเป็นที่แพร่หลายและรู้จักกันทั่วไป

นอกจากเป็นนักปรัชญาสำนักโยคจารย์ผู้ยิ่งใหญ่แล้ว พระอสังคะยังเป็นนักตรรกศาสตร์และนักภาษาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ท่านหนึ่งในประวัติศาสตร์ตรรกศาสตร์อินเดียด้วย

ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงชีวประวัติและผลงานของท่านด้วยข้อมูลที่มีรายละเอียดแก่ท่านผู้อ่านต่อไป

ชีวประวัติ

๑. ชาติกุมิ

พระอสังคะเป็นชาวอินเดียเหนือ (North India) โดยกำเนิด คือ ท่านเกิดที่เมืองปุรุสะปุระ (Purusa-pura) ซึ่งปัจจุบันคือเมืองเปศวาร์ (Peshwar) ในอาณาจักรคันธาระ (Gandhāra) ของอินเดียสมัยโบราณ ในตระกูลพราหมณ์เกาศิกโคตร (Kausika gotra) บิดาของท่านไม่ปรากฏนามว่ามีชื่ออะไร รู้แต่ว่าเป็นพราหมณ์ในตระกูลเกาศิกโคตร เป็นผู้ที่ทรงความรู้แตกฉานในคัมภีร์พระเวทเป็นอย่างมาก และทำงานเป็นปุโรหิตประจำราชสำนักของเจ้าชายทั้งหลายในตระกูลสีลโคตร (Silada clan) แห่งราชวงศ์ศกะ (Saka)

* At <http://www.theosophy.org/tlodocs/teachers/Asanga.htm>.

** ดูใน อภิธาน โภธิประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน, ๒๕๒๐๑, หน้า ๑๙๖-๑๙๗.

พระอสังคะ

แต่นักประวัติศาสตร์ชาวธิเบตกล่าวว่า บิดาของ พระอสังคะเป็นกษัตริย์ ส่วนบิดาของน้องชายท่านคือพระวสุพันธู เป็นพราหมณ์^๑ ถ้าเชื่อตามนักประวัติศาสตร์ชาวธิเบตท่านนี้ ก็แสดงว่า มารดาของพระอสังคะที่มีชื่อว่า วิริญจี (Virincci) หรือว่า ประสันนศิลา (Prasannaśīlā)^๒ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ประภาศศิลา (Prakāśasīlā)^๓ แต่งงาน ๒ ครั้ง

พระอสังคะมีน้องชาย ๒ คน เดิมทีแล้วพี่น้องทั้ง ๓ คน มีชื่อเดียวกันว่า “วสุพันธู” ทั้งหมด^๔ แต่ต่อมาจึงเรียกชื่อตัวท่านพระอสังคะเองในฐานะพี่ชายคนโตว่า “อสังคะ” เรียกชื่อน้องชายคนรองว่า “วสุพันธู” และน้องชายคนเล็กสุดท้องว่า “วิริญจีวัตสะ” พระอสังคะมีอายุแก่กว่าน้องชาย ๒ คนของท่านหลายปีมาก กล่าวเฉพาะพระวสุพันธูแล้ว พระอสังคะมีอายุแก่กว่าถึง ๑๙ ปีทีเดียว

อาจเป็นไปได้ที่ว่า พระอสังคะเกิดในอินเดียตอนเหนือในคริสต์ศตวรรษที่ ๔ ระหว่าง ค.ศ. ๓๑๐-๓๙๐ (พ.ศ. ๘๕๓-๙๓๓) และรวมอายุที่ท่านมีชีวิตทำประโยชน์ให้แก่พระพุทธศาสนา ๔๐ ปี^๕ แต่ยอร์จ เฟอร์สไตน์ (Georg Feuerstein) กล่าวว่า “พระอสังคะเกิด...ในปี ค.ศ. ๒๙๐/๓๐๐ (พ.ศ. ๘๓๓/๘๔๓) และมีชีวิตอยู่เป็นเวลา ๗๐ ปี (เท่านั้น)”^๖

๒. การศึกษาและการบวช

พระอสังคะมีการศึกษาดีทั้งทางโลกและทางธรรม ท่านเรียนรู้ศาสตร์ทางโลกต่างๆ มาจาก มารดาของท่านเอง ตามประวัติเล่าไว้ว่า หลังจากที่เกิดมาสู่โลกท่านก็ถูกอบรมเลี้ยงดูมาอย่างดี เพื่อประสงค์จะให้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาตามความตั้งใจของมารดา ประวัติของมารดา ท่านมีเล่าไว้ว่า^๗

ในชาติที่แล้วมารดาของพระอสังคะคือ นางประภาศศิลาพราหมณี เกิดเป็นผู้ชาย และได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ครั้นบวชแล้ว ได้ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก (Tri-pitaka) จนชำของ ตลอดจนได้เจริญสมาธิแก่กล้าจนสามารถติดต่อกับพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

^๑ อ้างใน Stefan Anacker. *Seven Works of Vasubandhu : The Buddhist Psychological Doctor*. 1998. p. 11.

^๒ *Ibid.*

^๓ <http://www.yrec.org/asanga.html> และ <http://www.theosophy.org/tlodocs/teachers/asanga.htm>.

^๔ นี่เป็นทัศนะของท่านปารมาทร: (Paramartha) นักประวัติศาสตร์ชาวธิเบต ซึ่งอ้างอยู่ใน Stefan Anacker. *op.cit.* p. 26. note 16.

^๕ <http://www.theosophy.org/tlodocs/teachers/Asanga.htm>.

^๖ Georg Feuerstein, “The Life of Asanga”, at <http://www.yrec.org/asanga.html>.

^๗ อ้างใน <http://www.yrec.org/asanga.html> และ <http://www.theosophy.org/tlodocs/teachers/asanga.htm>.

(Avalokitesvara) ได้โดยตรง และในชาติที่แล้วนั้นเธอชำนาญการได้วาทีด้วย และได้อภิปรายได้วาทีกับเพื่อนพระภิกษุด้วยกันรูปหนึ่ง และเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ แต่ได้ดูถูกดูแคลนเพื่อนพระภิกษุรูปนั้นว่ามีสมองและสติปัญญาต่ำต้อยเหมือนกับสมองและสติปัญญาของผู้หญิง และด้วยวิบากผลกรรมแห่งการดูหมิ่นดูแคลนเพื่อนภิกษุผู้พ่ายแพ้เช่นนั้น เมื่อสิ้นชีวิตลง จึงส่งผลให้มาเกิดใหม่เป็นผู้หญิงชื่อว่า ประสันนศีลาหรือประกาศศีลา ในสกุลพราหมณ์ของเมืองปุระปุระ ในรัชสมัยการปกครองของพระเจ้าพุทธapaksa (King Buddhapaksa) ในชาตินี้

ประสันนศีลาหรือประกาศศีลาเป็นหญิงในวรรณะพราหมณ์ที่มีความรู้ดีในศิลปศาสตร์ ๑๘ สาขา และมีจิตใจมโหฬารในพระพุทธศาสนาหายาน เธอเจริญสมาธิมีพระอวโลกิตศวรรโพธิสัตว์เป็นอารมณ์จนได้สมาธิขั้นแน่นหนา และสามารถระลึกชาติแต่หนหลังได้หลายชาติ เธอมีความสามารถพิเศษ คือ ทันทีที่ได้ยินได้ฟังใครพูดหรือสาธยายคัมภีร์ต่างๆ ให้ได้ยินได้ฟัง เธอก็สามารถเข้าใจเนื้อหาคัมภีร์นั้นได้ทันที

ในยุคสมัยของเธอ การอภิปรายได้วาที หมายถึง การกินศาสนาของผู้แพ้การได้วาที หรือหมายถึง การคงอยู่และเจริญรุ่งเรืองของศาสนาของผู้ชนะการอภิปรายได้วาที ดังนั้น นางประสันนศีลาหรือประกาศศีลาพราหมณ์จึงให้รู้สึกอกสั่นขวัญหาย กลัวว่าพระพุทธศาสนาที่เธอเลื่อมใสจะเสื่อมสูญไป อันมีสาเหตุมาจากชาวพุทธแพ้การได้วาทีให้คนจากศาสนาอื่น

แม้ว่าเธอจะมีความรู้และสามารถในการอภิปรายได้วาทีกับคู่ต่อสู้ได้ แต่กระนั้น นักปราชญ์ผู้ชายก็ไม่นิยมอภิปรายต่อสู้กับผู้หญิง ซึ่งถือกันว่าเป็นเพศอ่อนแอและมีสติปัญญาต่ำต้อยกว่า เธอจึงไม่สามารถจะอภิปรายได้วาทีกับคู่ต่อสู้ปกป้องพระพุทธศาสนาอันเป็นที่รักยิ่งของเธอในเวทีได้วาทีสาธารณะได้ เธอจึงปฏิญาณตั้งความหวังที่จะให้กำเนิดบุตรชายผู้ซึ่งสามารถจะรับภาระการอภิปรายได้วาทีสาธารณะปกป้องพระพุทธศาสนาแทนเธอได้ และลูกชายที่เธอหวังและให้กำเนิดมาเพื่อจุดหมายนี้ ก็คือ พระอสังคะ

ประวัติเล่าต่อไปว่า

ทันทีที่พระอสังคะคลอดออกมา มารดาของท่านได้กระทำพิธีกรรมลับเฉพาะในสกุลพราหมณ์ของตนทุกอย่าง เพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาที่มีติดตัวมาตั้งแต่เกิดให้แก่ท่าน เพื่อให้มีจิตใจแหลมคมในการศึกษา โดยนางหวังให้ท่านเรียนเก่งๆ มีความรู้ดี เมื่อโตขึ้นจะได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพื่อปกป้องหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในการอภิปรายได้วาทีกับคนนอกศาสนาแทนเธอที่ไม่สามารถทำได้ เหตุเพราะเป็นผู้หญิง

ตั้งนั้นเมื่อเด็กชายอสังคะเติบโตขึ้นเข้าสู่วัย ๗ ขวบ อันเป็นวัยเริ่มต้นศึกษาของเด็กในสกุลพราหมณ์ นางประกาศศิวาพราหมณี ผู้หญิงพราหมณ์ผู้มีการศึกษาและความรู้ดีในศิลปศาสตร์ต่างๆ ถึง ๑๘ สาขา ก็ได้ให้การอบรมพร่ำสอนความรู้ในศิลปศาสตร์เหล่านั้นให้แก่อสังคะลูกชายตนเอง จนเขามีความรู้ชำخองในศิลปศาสตร์ต่างๆ ที่เธอมีความรู้

เมื่ออสังคะสำเร็จการศึกษาทางโลกแล้ว นางประกาศศิวาพราหมณีก็เรียกลูกชายมาบอกว่าตัวท่าน แม้ถูกคาดหวังให้นำพาภรรยาหน้าที่ยังการเป็นทหารและผู้นำ หรือนำพาภรรยาหน้าที่ยังสกุลพราหมณ์ตามประเพณี แต่กระนั้นท่านก็มีได้เกิดมาเพื่อนำพาภรรยาหน้าที่ยังปฏิบัติอันนั้น แต่เกิดมาเพื่อบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพื่อว่าจะได้ช่วยปกป้องพระพุทธศาสนา ซึ่งกำลังอยู่ในอันตรายของการจะถูกทำให้สูญเสื่อมและทำมันให้มันคง

ได้ฟังมารดาบอกดังนั้น หม่อมอสังคะซึ่งเป็นผู้มีความสนใจและเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่ยังเยาว์วัยก็มิได้ลังเลใจ เข้าไปบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาตามความหวังของมารดา สังกัดอยู่ในนิกายสรวาสติวาท ซึ่งแพร่หลายอยู่ในแคว้นแคชเมียร์และคันธาระขณะนั้น และหลังจากหนึ่งปีผ่านไปก็ได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ นัยว่าท่านเข้าไปบวชในพระพุทธศาสนา ก่อนที่น้องชายคนรองท่าน คือ พระวสุพันธู จะเกิด ๑ ปี^{๑๑}

เมื่อบวชแล้วพระอสังคะได้อุทิศตัวให้แก่การศึกษา และท่องจำคัมภีร์อย่างขยันขันแข็งเป็นเวลา ๕ ปี และทุกๆ ปี ท่านสามารถท่องจำคัมภีร์ได้ถึง ๑๐๐,๐๐๐ คาถา ท่านเข้าใจความหมายโดยพยัญชนะ (the outer meaning) ของคัมภีร์ที่ท่องจำได้อย่างง่ายดาย และกระตือรือร้นที่จะเข้าใจความหมายโดยอรรถของคัมภีร์ที่ท่องจำ (their hidden inner meaning) ด้วย เมื่อเข้าใจความหมายทั้งโดยพยัญชนะและโดยอรรถของคัมภีร์ทั้งหลายที่ท่องจำได้ดีแล้ว พระอสังคะก็เข้าไปหาเจ้าอาวาสวัด (abbot) ที่ท่านจำพรรษาอยู่ และขอร้องให้ท่านทำพิธีนำเข้า (initiation) สูการปฏิบัติไมเตรยาสาธนะ (Maitreya-sādhana) หลังจากนั้นท่านก็หลบหลีกเร้นตัวหรือปลีกวิเวกเข้าไปทำสมาธิอยู่ในถ้ำบนภูเขาชื่อว่าคุรปะ (Gurpa Mountain) ตามลำพัง^{๑๒} เป็นเวลาถึง ๑๒ ปี นั่นก็คือ

(๑) พระอสังคะใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังในถ้ำบนภูเขาคุรปะนั้น ใช้เวลาให้หมดไปกับการทำสมาธิที่มีพระไมเตรยโฬิสต์ว์เป็นอารมณ์ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จที่จะทำจิตให้เป็นสมาธิจนได้พบเห็นพระไมเตรยโฬิสต์ว์ได้จนเวลาผ่านไปถึง ๓ ปี และด้วยอารมณ์ที่หดหู่ใจเพราะไม่สามารถทำจิตให้เป็นสมาธิได้นี้ท่านจึงตัดสินใจที่จะหยุดการปฏิบัติ แต่ทันทีที่ท่านก้าวเดินออกมาจากถ้ำบนภูเขาคุรปะนั้น พลันสายตาของท่านก็เหลือบไปเห็นหมูนกที่ทำรังอยู่ใกล้ๆ ชั้นหินงอก สังเกตเห็นว่า ปีกของนกเหล่านี้ที่กระพือขณะบินไปบินมาได้ทำให้หินรอบๆ รังของพวกมันสีกกร่อนไปที่ละน้อยได้ การสังเกตเห็นอันนี้ได้ทำให้ท่านถูกคิดว่าคุณสมควรจะปลุกเพาะการปฏิบัติสมาธิให้นานมากกว่านี้

^{๑๑} Ibid. p. 13.

^{๑๒} นัยยะหนึ่งกล่าวไว้ว่า ส่วนใหญ่พระอสังคะจะศึกษาคัมภีร์อยู่กับนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียน (scholars) ในพระพุทธศาสนานิกายมหาสาณะ (Mahāsāṅghika) ซึ่งปฏิเสธความมีอยู่จริงของอดีตและอนาคตของนิกายสรวาสติวาท ขณะศึกษาอยู่กับปราชญ์ผู้คงแก่เรียนในนิกายมหาสาณะนั้น ท่านก็ได้พบคัมภีร์ปริชาฎาปารมีตาสูตร (Prajñāpāramitāsūtra) ของพระพุทธศาสนาหายาน ซึ่งกำลังลึกลับอ้างอุดมคติพุทธเถรวาทแบบเก่า ท่านรู้สึกขบขันชีวิตของความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอันกระตือรือร้นของฤๅษีคัมภีร์หายาน คัมภีร์นี้ ท่านอ่านและพยายามทำสมาธิเพื่อการหรัสรู้แต่ก็ไม่สามารถจะเข้าใจได้ ทั้งก็ไม่ได้คำอธิบายเพื่อการเห็นแจ้งจากอาจารย์ ท่านจึงเข้าไปทำสมาธิในป่าตามลำพังอยู่ในถ้ำของภูเขาชื่อว่าคุรปะเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี

และด้วยติดตังนี้ ท่านจึงหันกลับเข้าถ้ำและเริ่มปฏิบัติสมาธิอีก

(๒) หลังจากอีก ๓ ปีของการพยายามปฏิบัติเพื่อทำจิตให้เป็นสมาธิผ่านไป ท่านก็ไม่ได้รับการปรากฏให้เห็นแต่นิดเดียวของพระโมเตรยโพธิสัตว์ ท่านให้รู้สึกเศร้าใจและตัดสินใจที่จะหยุดปฏิบัติ ขณะที่ท่านเดินออกมาจากถ้ำได้ ๒-๓ ก้าว พลันก็สังเกตเห็นแผ่นดินแห่งหนึ่งถูกหยดน้ำที่ไหลหยดลงมาอย่างสม่ำเสมอกัดเซาะทำให้เป็นโพรง ท่านน้อมนึกภาวะที่ได้เห็นนี้เข้ามาพิจารณาจนเข้าใจว่า ท่านควรต้องเป็นผู้อดทนต่อการปฏิบัติสมาธิให้มากกว่านี้จึงเดินกลับเข้าถ้ำอีก และทำสมาธิใหม่

(๓) หลังจากอีก ๓ ปีของการปฏิบัติสมาธิผ่านไปอย่างไร้ผลอีก ท่านก็ตัดสินใจที่จะหยุดปฏิบัติสมาธิและเดินทางกลับวัด แต่เมื่อท่านเดินออกจากถ้ำบนภูเขาครุประลงมาถึงตีนเขา ท่านก็พบกับชายชราคนหนึ่งกำลังขัดดูชิ้นเหล็กด้วยผ้าอ่อนนุ่มๆ และได้ถามชายชราคนนั้นว่า เขากำลังทำอะไรอยู่ ก็ได้รับคำตอบจากชายแก่ชราคนนั้นว่าเขากำลังทำเข็มและชี้ไปยังกองเข็มที่ทำเสร็จแล้วข้างๆ ตัวเขา จากคำตอบของชายชราคนนั้นพระอสังคะคิดและเข้าใจอีกว่า ท่านควรต้องเป็นผู้มีความทนทานต่อการปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้นยิ่งยวด จึงหันหลังกลับเดินตรงขึ้นไปยังถ้ำและเริ่มการปฏิบัติสมาธิอีกครั้ง

(๔) แต่หลังจาก ๓ ปีของการปฏิบัติสมาธิที่ไม่ได้ผลอะไรเลยผ่านไปอีก พระอสังคะรู้สึกว่ามีมันเป็น ๑๒ ปีของการทำสมาธิที่ท่านไม่ได้ผลอะไร ท่านจึงตัดสินใจเลิกล้มการทำสมาธิแสวงหาการตรัสรู้โดยเด็ดขาด และเดินลงมาจากถ้ำบนภูเขาครุประลงอย่างเศร้าๆ

หลังจากลงมาจากถ้ำบนภูเขาครุประแล้ว พระอสังคะเดินมุ่งหน้าตรงไปยังเมืองจันทยา และ ณ ข้างๆ ทางของเมืองจันทยานี้ ท่านก็พบเห็นสุนัขตัวหนึ่งกำลังประสบทุกข์เดินเคลื่อนผ่านหน้าท่านไปช้าๆ สุนัขตัวนี้มีแผลเต็มไปด้วยตัวหนอนที่กำลังไต่ยั้วเยี้ยไปมา พระอสังคะรู้สึกสงสารสุนัขตัวนั้นมาก คิดจะช่วยปลดปล่อยความทุกข์ให้สุนัขตัวนั้นด้วยมือของท่าน แต่ก็เกรงว่านิ้วของท่านจะทำให้ตัวหนอนเจ็บ ท่านจึงค่อยๆ ใช้ลิ้นของท่านเองเลียตัวหนอนออกจากแผลของสุนัขตัวนั้นแล้วตัดชิ้นเนื้อของตัวท่านออก แล้ววางตัวหนอนทั้งหลายลงบนชิ้นเนื้อนั้น เพื่อประสงค์ให้ตัวหนอนนั้นๆ มีชีวิตอยู่ได้ แต่ทันใดนั้นสุนัขตัวนั้นก็พลันหายไป ปรากฏเป็นพระโมเตรยโพธิสัตว์ยืนอยู่ข้างหน้าท่าน พระอสังคะให้มีใจเบิกบานยิ่ง ล้มตัวลงนอนกราบแบบอภิวรรคประดิษฐ์แทบพระบาทของพระโมเตรยโพธิสัตว์นั้นและถามพระองค์ว่า ทำไมตัวท่านเองไม่สามารถพบเห็นพระองค์ก่อนหน้านี้เป็นเวลานาน (๑๒ ปี) พระโมเตรยโพธิสัตว์ตอบพระอสังคะว่า พระองค์อยู่กับท่านตลอดเวลา แต่ความดีอันแห่งจิตใจของท่านเองได้ป้องกันท่านไว้ไม่ให้เห็นพระองค์ได้

หลังใช้ลิ้นเลียตัวหนอนช่วยสุนัขที่เรื้อน พระโมเตรยโพธิสัตว์ปรากฏทรงหน้า พระอสังคะ

หลังจากพูดตั้งนั้นจบ พระโมเตรอยโพธิสัตว์ได้พาพระองค์ขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นพุทธเกษตรของพระองค์ (Maitreya's Buddha Field) และ ณ ที่นี้ พระองค์ได้อบรมพร่ำสอนหลักธรรมคำสั่งสอนมหายานให้แก่ท่าน เพื่อให้ท่านมีพลังที่จะหมุนวงล้อแห่งพระธรรม (the Wheel of Dharma) ให้เป็นไปอีกครั้งเป็นครั้งที่ ๒ หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงหมุนวงล้อแห่งพระธรรมให้เป็นไปครั้งแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

เมื่อกลับสู่โลกมนุษย์แล้ว พระองค์ก็ได้เปลี่ยนไปเป็นพระภิกษุในฝ่ายมหายาน เพราะผลแห่งการปฏิสัมพันธ์กับพระโมเตรอยโพธิสัตว์นั้น และเริ่มงานหมุนวงล้อแห่งพระธรรมให้เป็นไป ตลอดจนได้แต่งคัมภีร์ขึ้นหลายคัมภีร์ด้วยกัน เพื่อประกาศแนวคิดทางปรัชญาของสำนักโยคศาสตร์ที่ท่านสถาปนาขึ้น

ในชีวิตของการเป็นพระภิกษุในฝ่ายมหายาน พระองค์จะมีอาจารย์ท่านสำคัญท่านหนึ่งชื่อว่าพระโมเตรยนาถ กล่าวกันว่าท่านเป็นลูกศิษย์คนสำคัญของพระโมเตรยนาถ ผู้มีอิทธิพลทางด้านแนวคิดปรัชญาต่อท่านเป็นอย่างมาก จนท่านได้นำเอาแนวคิดปรัชญาของอาจารย์นั้นมาสถาปนาก่อตั้งสำนักพุทธปรัชญาโยคศาสตร์หรือวิชญานวาทขึ้น แต่กระนั้นก็มีผู้คนมากมายที่เชื่อว่าพระโมเตรยนาถเป็นผู้สถาปนาพุทธปรัชญาโยคศาสตร์หรือวิชญานวาทขึ้นเอง^{๓๖} ท่านพระองค์จะเป็นเพียงลูกศิษย์ผู้สืบทอดสำนักพุทธปรัชญานี้ให้เป็นไปและทำให้เจริญเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเท่านั้น

๓. เกียรติประวัติในฐานะเป็นท่านแรกที่น่าทฤษฎีตรรกบท ๕ ชั้นมาใช้ในพระพุทธศาสนา

พระองค์ได้ศึกษาตรรกศาสตร์ของสำนักปรัชญานายะและสำนักปรัชญาในยายิกะจนเข้าใจเป็นอย่างดี แล้วปฏิรูปรูปแบบตรรกศาสตร์ของสำนักปรัชญานายะและในยายิกะเหล่านี้ที่เป็นสัจนิยมให้เป็นจิตนิยมแบบปรัชญาโยคศาสตร์ที่ท่านสถาปนาก่อตั้งขึ้นถือว่าท่านเป็นนักเขียนชาวพุทธท่านแรกที่น่าทฤษฎีตรรกบทที่มี ๕ ชั้น (the five-membered syllogism) ของสำนักปรัชญาในยายิกะมาใช้ปฏิบัติในหมู่พระสงฆ์ชาวพุทธ สำหรับทฤษฎีตรรกบทที่มี ๕ ชั้น อาจยกตัวอย่างให้เห็นภาพ ดังนี้

(๑) ประติชญา	:	ที่ภูเขามีสไฟ
(๒) เหตุ	:	เพราะว่าที่ภูเขามีสวัน
(๓) อุทาหรณ์	:	ที่ใดมีควัน ที่นั่นมีไฟ เช่น ที่เตาหุงข้าว
(๔) อุปนัย	:	ที่ภูเขามีสวัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับไฟ
(๕) นิคม	:	เพราะเหตุนั้น ที่ภูเขามีสไฟ

นอกจากนี้ ท่านยังได้รับการกล่าวขานว่า เป็นผู้ที่คิดการบัญญัติกฎว่าด้วยศิลปะการโต้ว่าที่ (the art of debate) ขึ้นในสมัยนั้นด้วย

^{๓๖} P.V. Bapat (ed.), *2500 Years of Buddhism*, 1997, p. 196.

จากที่กล่าวนี้ จะเห็นว่าพระองค์จะเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่ในด้านตรรกศาสตร์แบบพุทธในยุคเริ่มแรกมากๆ และยิ่งใหญ่ในฐานะนักวิทยาศาสตร์อันดีเป็นเกียรติแก่ตัวท่านเอง ถึงแม้ว่าท่านจะไม่ใช่นักประดิษฐ์ตรรกบทและกฎว่าด้วยศิลปะการได้วาทที่แบบดั้งเดิมคนแรกในวงการตรรกศาสตร์และวิทยาศาสตร์ก็ตาม

๔. พระอสังคากับพุทธปรัชญาสำนักโยคจารย์

พระองค์เป็นผู้พี่ชายของพระวสุพันธู เป็นผู้พัฒนาสำนักปรัชญาโยคจารย์ให้เด่นขึ้นมา จึงเชื่อกันว่าท่านเป็นผู้สถาปนาก่อตั้งขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๘ กระนั้นก็มีนักปราชญ์บางท่านเชื่อว่าพระไมเตรยนาถผู้เป็นอาจารย์ของพระองค์เป็นผู้สถาปนาก่อตั้ง ตัวท่านพระองค์เป็นผู้ได้พยายามชักชวนน้องชายคือพระวสุพันธูให้หันมานับถือมหายานได้สำเร็จในตอนปลายชีวิต เป็นผู้ร่วมกันพัฒนาให้เจริญรุ่งเรือง แต่ก็มีผู้คัดค้านว่าพระไมเตรยนาถไม่ใช่เป็นผู้สถาปนาก่อตั้งสำนักปรัชญานี้ เพราะพบว่าปรัชญาโยคจารย์หรือวิชญานวาทได้มีอยู่ก่อนแล้วในคัมภีร์ลึงกาวตารสูตรและคัมภีร์ของพระอัสวโฆษ มีคำกล่าวที่ว่าพระไมเตรยนาถเป็นเพียงผู้อธิบายตามหลักปรัชญาโยคจารย์เท่านั้น แต่ความคิดเห็นของท่านได้สืบทอดไปสู่ท่านพระองค์ผู้เป็นศิษย์

สำนักปรัชญานี้ที่ได้ชื่อว่า “โยคจารย์” ก็เพราะเป็นสำนักปรัชญาที่มุ่งศึกษาให้รู้แจ้งสัจธรรมขั้นสูงสุดโดยวิธีปฏิบัติโยคะ วิธีปฏิบัติของสำนักนี้ก็ดำเนินไปตามแนวทางของพระพุทธองค์ที่ทรงเน้นข้อปฏิบัติทางกายและทางจิต (ใจ) เป็นสำคัญ อันข้อปฏิบัติทางจิตในที่นี้ก็คือ การฝึกจิตเพื่อให้รู้แจ้งสัจธรรมขั้นสูงสุดเมื่อรู้ถึงที่สุดก็จะพบว่า

- ๑) สากลจักรวาลหาใช่อะไรอื่นที่แยกไปจากจิตไม่
- ๒) ในสัจธรรมไม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การเกิดและการตาย
- ๓) ไม่มีสิ่งหรือวัตถุภายนอกจิตที่มีอยู่จริง

และเพราะเหตุที่ปรัชญาสำนักนี้ถือว่าไม่มีความจริงแท้ใดๆ อื่น นอกจากจิตหรือวิชญาน (วิญญาณ) เท่านั้น จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วิชญานวาท” (วิญญาณวาท) ด้วย

สำนักพุทธปรัชญาโยคจารย์มีลักษณะเด่นสำคัญ อาจสรุปตามคัมภีร์มหายานสัมปริครหศาสตร์ของท่านพระองค์ ดังนี้^{๑๑}

๑. อลยวิญญาณมีอยู่ทั่วไปในสรรพสิ่ง

๒. ญาณ ความรู้ มี ๓ ชนิด คือ ๑) ญาณชนิดที่เป็นมายา (ปริกัลปิตชญาณ) เป็นความรู้ที่เป็นเท็จโดยสิ้นเชิง ๒) ญาณชนิดสัมพัทธ์ (ปรตันตรชญาณ) เป็นความรู้ที่ไม่จริงแท้ แต่ก็ไม่ใช่เป็นเพียงมายา คือเป็นความรู้สามัญที่สมมุติและยอมรับกันในชีวิตประจำวัน ถูกต้องเฉพาะรายไม่เสมอไป และ ๓) ญาณชนิดที่เป็นความรู้จริงแท้ (ปริณิษยป็นชญาณ)

๓. โลกทางวัตถุวิสัยกับอิตตาทางจิตวิสัย เป็นเพียงภาคสว่างแดงของอลยวิญญาณ ซึ่งเป็นวิญญาณสากล

^{๑๑} คูโณ อติศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดีย*, ๒๕๓๕, หน้า ๑๑๑-๑๐๐.

๔. โยคจารย์เน้นเรื่องบารมี ๒ ประการ
๕. ผู้ปรารถนาจะบรรลุพุทธภูมิจะต้องปฏิบัติตาม “หลักทศภูมิ” ของพระโพธิสัตว์
๖. มหายานสูงส่งกว่าหินยาน ซึ่งเป็นเพียงสาวกยานที่มุ่งผลสำเร็จเพื่อตน ไม่มุ่งประโยชน์ผู้อื่นและเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าผิดๆ
๗. เป้าหมายของโยคจารย์ คือ บรรลุถึงสภาวะธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมกายหรือพระกายบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าโดยอาศัยโพธิญาณ
๘. ผู้ที่ปฏิบัติจนถึงสังขารมรรณขั้นสูงสุดแล้วจะอยู่เหนือกายและจิต และเข้าถึงเอกภาพกับอภยวิญญาน
๙. ในแง่ปรมาตม ไม่มี ความแตกต่างกันระหว่างสังสารกับนิพพาน และนิพพานสามารถบรรลุได้ในโลกนี้และชั่วชีวิตนี้ โดยทำให้เกิดความเหมือนและขจัดความต่างออกไป
๑๐. ความจริงแท้คือธรรมกาย เป็นกายอันบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึงอภยวิญญานอันบริสุทธิ์ที่ปรากฏเป็นกายที่เราเห็น คือนิรมาณกายของพระพุทธเจ้า แต่เมื่อมองจากแง่ปรมาตมอันนี้คือสัมโมคคกาย อันเป็นกายแห่งความสุข

๕. งานประกาศศาสนาและบั้นปลายชีวิต

ตามประวัติกล่าวไว้ว่า หลังจากพระองค์ขึ้นไปศึกษาหลักธรรมมหายานกับพระโมเตรย-โพธิสัตว์บนสวรรค์ชั้นดุสิตและกลับมายังโลกมนุษย์แล้ว ท่านก็เริ่มงานประกาศศาสนาของท่านทันที โดยอันดับแรกท่านได้เริ่มต้นประกาศศาสนาโดยการสร้างวิหาร (วัด) ขึ้นหลายแห่ง เพื่อให้เป็นสถานที่พักของพระภิกษุสามเณร

พระองค์จะเป็นพระภิกษุที่ได้อภิญญา สามารถเดินทางประกาศศาสนาได้ไกลในหนึ่งวัน เท่ากับระยะทางที่พระภิกษุธรรมดาต้องใช้เวลาเดินทางถึง ๑ เดือน ตลอดจนการที่ท่านสามารถรู้ใจของคนอื่นๆ ได้ ทำให้ท่านสามารถสอนหลักธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจและเกิดความเลื่อมใสหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก กล่าวกันว่า ความเป็นพหูสูตรผู้คงแก่เรียนของท่านได้ทำให้พระเจ้าคัมภีร์ปักษะ (King Gambhīrapaksa) เกิดสนใจเลื่อมใสศรัทธาและหันมาให้ความอุปถัมภ์บำรุงท่านด้านการเงิน ซึ่งทำให้งานประกาศศาสนามากมายของท่านในตอนเริ่มต้นสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ในขณะที่ทำงานประกาศศาสนา พระองค์ได้เขียนคัมภีร์และอรรถกถาขึ้นหลายคัมภีร์ เพื่อประกาศแนวคิดทางปรัชญาโยคจารย์หรือวิญญานวาท ที่ท่านสถาปนาก่อตั้งขึ้นไปพร้อมกันด้วย

ต่อมาในระหว่างการใช้ชีวิตประกาศศาสนาของพระองค์ ท่านได้ทราบข่าวว่า พระวสุพันธุได้อ่านคัมภีร์โยคจารย์ภูมิ (Yogācābhūmi) ของท่าน และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อคัมภีร์โยคจารย์ภูมินี้ที่ท่านแต่งขึ้นและต่อตัวท่านเองว่า “อนิจจา! หลวงพ่อสังคะบำเพ็ญสมาธิอยู่ในป่าเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี แต่แทนที่จะได้รับความสำเร็จ (บรรลุ) อะไรบ้างโดยการทำสมาธิวิปัสสนานี้ ท่านกลับแต่งคัมภีร์และก่อตั้งสำนักที่ยากและเป็นภาระหนักยิ่ง อันเหมาะจะเป็นภาระของช่างเท่านั้น”^{๓๕} จึงคิดจะให้น้องชายเข้าใจความจริง แล้วชักชวนให้เปลี่ยนมาเข้ามหายานในนิคายที่

^{๓๕} <http://www.theosophy.org/ti/docs/teachers/Vasubandhu.html>, also Stefan Anacker. *op.cit.* p. 18.

ท่านสถาปนาก่อตั้งขึ้น จึงวางแผนฝึกลูกศิษย์ ๒ รูปของท่าน ให้ท่องจำพระสูตรมหายานที่เลือกสรรแล้วเป็นพิเศษ รูปละสูตร แล้วส่งลูกศิษย์ทั้ง ๒ รูปนั้นไปหาพระวสุพันธู ให้ท่องสาธยาย **อักษยมตินิรเทศสูตร** (Aksayamati-nirdesa-sūtra) และ**ทศภูมิสูตร** (Dasābhūmika-sūtra) ตอนเย็นและในตอนเช้าตามลำดับ เพราะเสียงดังทำให้พระวสุพันธูได้ยิน จนท่านได้เห็นได้เข้าใจหลักตรรกศาสตร์และข้อปฏิบัติของมหายานนิกายโยคาคจารย์ว่า เป็นหลักและข้อปฏิบัติที่ “ตั้งไว้ดีแล้ว” และให้รู้สึกเสียใจมากที่ตนแสดงความไม่เคารพต่อหนทางปฏิบัติของพี่ชายไว้ก่อนหน้านี้ จนท่านคิดจะตัดเส้นของตนเป็นการไถ่โทษ แต่พระภิกษุที่เป็นลูกศิษย์ของพระอสังคะทั้ง ๒ รูป ที่อาจารย์ได้ส่งไปเพื่อจุดหมายนี้โดยเฉพาะ ได้ห้ามปรามท่านไว้จากการคิดทำร้ายตัวเอง (self-injury) เช่นนั้นโดยเร็ว และแนะนำให้ท่านไปพบพระอสังคะพี่ชายเพื่อกำหนดความผิดของท่านแทน

พระวสุพันธูเดินทางไปพบพระอสังคะพี่ชายที่เมืองปุรุषปุระ เมื่อพบกันแล้วพระอสังคะได้สอนพระน้องชายให้เว้นจากการคิดทำร้ายตัวเอง และลงโทษน้องชายให้ใช้ความรู้ ความสามารถ และความมีคารมคมคายที่ยากจะหาใครเสมอเหมือนได้ของท่านไปในการเรียนรู้ และสอนหลักธรรมคำสอนของมหายาน พระวสุพันธูยอมเปลี่ยนนิกายเดิมที่ท่านสังกัดมาเข้ามหายานในนิกายโยคาคจารย์ของพี่ชายและเลิกนิสัยที่ไม่สุภาพดังก่อน

พระอสังคะสอนพระวสุพันธูน้องชายให้เรียนรู้พระสูตรและมนตร์ของมหายาน และลูกศิษย์ของท่านรูปนี้ก็ไม่ทำให้อาจารย์ผิดหวัง เพราะปรากฏว่าพระวสุพันธูเรียนรู้คัมภีร์ต่างๆ ของมหายานได้อย่างรวดเร็วจนเชี่ยวชาญในเวลาไม่นาน และเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในการทำสมาธิและการอภิปรายได้วาทืออย่างยิ่ง

การที่พระอสังคะประสบความสำเร็จในการทำให้พระวสุพันธูเปลี่ยนมาเข้ามหายาน นับว่าเป็นผลดีอย่างยิ่งต่อมหายานโดยเฉพาะนิกายโยคาคจารย์ที่ท่านสถาปนาก่อตั้งขึ้น เพราะปรากฏว่ามีพระภิกษุมากมายเลื่อมใสท่านพระวสุพันธูและเปลี่ยนมาเข้ามหายานตาม นอกจากนี้ท่านพระวสุพันธูยังช่วยพระอสังคะเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของมหายานนิกายโยคาคจารย์อยู่เป็นเวลาหลายปี ทำให้นิกายนี้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก

เมื่องานประกาศศาสนาและประกาศแนวคิดหลักปรัชญาโยคาคจารย์ได้รับการช่วยเหลือโดยพระวสุพันธู ทำให้พระพุทธศาสนาและนิกายโยคาคจารย์เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและเจริญรุ่งเรืองอย่างมากแล้ว พระอสังคะก็เกษียณตัวเองเดินทางไปยังเมืองราชคฤห์ อันเป็นสถานที่เคยทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง (the First Council) หลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน และมรณภาพที่เมืองนี้ ลูกศิษย์ของท่านได้ทำการฌาปนกิจศพ และได้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของท่าน เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานในเกียรติประวัติของท่านไว้ที่เมืองราชคฤห์ด้วยในตอนนั้น

ผลงาน

พระอสังคะเป็นนักปราชญ์ฝ่ายมหายานที่แต่งคัมภีร์ไว้ไม่น้อย ผลงานที่ท่านแต่งขึ้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

ภาพเก่าประวัติชีวิตของพระอสังคะทั้งหมด

๑. ผลงานประเภทคัมภีร์ดั้งเดิม

๒. ผลงานประเภทคัมภีร์อรรถกถา

ผู้เขียนจะได้แยกแยะกล่าวผลงานทั้ง ๒ ประเภทของพระอสังคะ ตลอดจนประวัติและรายละเอียดของคัมภีร์นั้นๆ ของท่าน เท่าที่จะหาข้อมูลได้ต่อไป

๑. ผลงานประเภทคัมภีร์ดั้งเดิม

คัมภีร์ที่เป็นผลงานประเภทดั้งเดิม (the original work) เป็นงานที่พระอสังคะแต่งขึ้นมาเอง และที่นับว่าสำคัญมากที่สุด ในบรรดาคัมภีร์ประเภทนี้ที่พระอสังคะแต่งขึ้น ก็คือ

๑. มหายานสูตราลังการ

คัมภีร์มหายานสูตราลังการนี้ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่สำคัญมากที่สุด คู่กับคัมภีร์โยคจารย์ภูมิศาสตร์ ในด้านจริยศาสตร์และหลักคำสอนของนิกายโยคจารย์ คัมภีร์นี้กล่าวกันว่าเป็นผลงานแต่งร่วมกันระหว่างพระอสังคะและพระไมเตรยนาถผู้เป็นอาจารย์ของท่าน นั่นก็คือพระไมเตรยนาถเป็นผู้แต่งการิกา (Kārikās) ส่วนพระอสังคะเป็นผู้แต่งอรรถกถาแก่

๒. โยคจารย์ภูมิศาสตร์

คัมภีร์โยคจารย์ภูมิศาสตร์นี้ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในด้านจริยศาสตร์ และหลักคำสอนของนิกายโยคจารย์คู่กับคัมภีร์มหายานสูตราลังการ คัมภีร์นี้ตามต้นฉบับภาษาสันสกฤตที่ค้นพบโดยท่านราหุล สันกฤตยยาน (Rahul Sankrityayan) มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๑๗ ภูมิ และแต่ละภูมิอธิบายทางปฏิบัติตามหลักคำสอนนิกายโยคจารย์อย่างละเอียด

๓. มหายานสัมปริศระ

๔. ประภรณอารยวจา

นอกจาก ๔ คัมภีร์ที่สำคัญที่สุดที่กล่าวแล้วเหล่านี้ก็ยังมีคัมภีร์อื่นๆ อีกที่พระอสังคะแต่งขึ้น ซึ่งจัดอยู่ในประเภทคัมภีร์ดั้งเดิม แม้ว่าจะไม่ใช่คัมภีร์ที่สำคัญที่สุดแต่กระนั้นก็เป็นคัมภีร์อธิบายหลักคำสอนของมหายานนิกายโยคจารย์ซึ่งแต่งขึ้นในตอนต้นๆ ของการเริ่มงานแต่งคัมภีร์ของพระอสังคะ คัมภีร์ที่กล่าวนี้ก็คือ

๑. โพธิสัตตวภูมิ

๒. อุตตรตันตระ

๓. อภิสมยาลังการ

๔. ธรรมตาวินัยปิฎก หรือธรรมธรรมตาวินัยปิฎก
๕. มัชฌิมนิกายปิฎก หรือมัชฌิมนิกายปิฎก
๖. รัตนโคตตปิฎก

คัมภีร์ทั้ง ๕ คัมภีร์นี้ คือ คัมภีร์อภิสมยาลังการ คัมภีร์ธรรมตาวินัยปิฎก คัมภีร์มัชฌิมนิกายปิฎก คัมภีร์อุตตตตันตระ และคัมภีร์มหายานสูตราลังการ มีเนื้อหาประมวลหลักคำสอนว่าด้วยความสมบูรณ์แห่งปัญหา ซึ่งมีสอนอยู่ก่อนแล้วในวรรณคดีปรัชญาปารมิตาสูต ตามประวัติกล่าวไว้ว่า ทั้ง ๕ คัมภีร์เหล่านี้ คือ คัมภีร์มหายานสูตราลังการ คัมภีร์อภิสมยาลังการ คัมภีร์ธรรมตาวินัยปิฎก คัมภีร์มัชฌิมนิกายปิฎก และคัมภีร์รัตนโคตตปิฎก พระองค์แต่งขึ้นตามแนวคำสอนที่ท่านได้รับฟังมาจากพระโมเตยยโพธิสัตว์บนสวรรค์ชั้นดุสิต มีเนื้อหาให้รายละเอียดแนวทางปฏิบัติของชาวมหายาน (the path of the Mahayanists)^{*4} ท่านแต่งขึ้นหลังจากที่ท่านกลับลงมาจากสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นพุทธเกษตรของพระโมเตยยโพธิสัตว์ และเริ่มงานประกาศศาสนาของท่านได้ไม่นานนัก

๒. ผลงานประเภทคัมภีร์อรรถกถา

ผลงานประเภทคัมภีร์อรรถกถาที่พระองค์แต่งขึ้น ส่วนใหญ่เป็นการแต่งแก้ผลงานแบบดั้งเดิม (the original work) ที่ท่านเองเป็นผู้แต่งขึ้นมาก่อน ผลงานเหล่านั้นอาจมีบางส่วน บางตอน หรือบางข้อความ บางคำ ที่มีความหมายคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ผู้คนที่อ่านผลงานของท่านแล้วไม่เข้าใจ จึงเรียกร้องให้ท่านแต่งอรรถกถาแก้เป็นคัมภีร์อธิบายเพิ่มเติมจากคัมภีร์ดั้งเดิม อันนี้อาจเป็นเหตุให้พระองค์แต่งผลงานประเภทอรรถกถาแก้คัมภีร์ที่ท่านแต่งขึ้นก่อนแล้วดังกล่าว คัมภีร์อรรถกถาที่ท่านพระองค์แต่งขึ้น ก็เช่น

๑. อรรถกถาแก้มหายานสูตราลังการ
๒. อรรถกถาแก้อภิสมยาลังการ
๓. อรรถกถาแก้ธรรมตาวินัยปิฎก
๔. อรรถกถาแก้มัชฌิมนิกายปิฎก
๕. อรรถกถาแก้อุตตตตันตระ
๖. อรรถกถาแก้ปรัชญาปารมิตาสูต

ข้อสรุปและข้อสังเกต

ก่อนจะจบในส่วนของชีวประวัติและผลงานของพระองค์ ผู้เขียนใคร่ให้ข้อสรุปและข้อสังเกตบางประการไว้ ดังนี้

*4 Stefan Anacker. *op.cit.* p. 14.

๑. ในการศึกษาเรื่องชาติภูมิของพระอสังคะ พบว่ามี ๒ ทศนะเกี่ยวกับวาระของบิดาของท่าน อันจะเป็นแนวโน้มบอกให้เราทราบวาระของท่านโดยปริยายด้วย บิดาของท่านและตัวท่านเป็นคนในวาระใดแน่ระหว่างวาระพราหมณ์และวาระกษัตริย์ หลักฐานให้ข้อมูลสนับสนุนทั้ง ๒ ทศนะ ประเด็นนี้คงต้องปล่อยให้ผู้อ่านใช้ดุลยพินิจและหาข้อมูลสนับสนุนในการตัดสินใจเอาเองต่อไป

๒. ไม่ว่าพระอสังคะจะเป็นคนในวาระพราหมณ์หรือวาระกษัตริย์ก็ตาม บิดามารดาก็หวังให้บุตรชายสืบทอดภาระหน้าที่ในวาระของตนตามคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งสอนเน้นในเรื่องวาระ ๔ และอาศรม ๔ แม้ว่าบิดาและมารดาของพระอสังคะอาจเป็นพุทธศาสนิกชน (บิดาเป็นชาวพุทธหรือเปล่าไม่มีข้อมูลที่จะยืนยันได้ แต่มารดาเป็นชาวพุทธแน่นอน) แต่อิทธิพลเรื่องวาระ ๔ ซึ่งเป็นตัวแบ่งชนชั้นในสังคม รวมไปถึงเป็นตัวแบ่งหน้าที่ที่จะต้องทำตามวาระยังมีอยู่สูงในสังคมชาวพุทธสมัยนั้น แม้ว่าเรื่องแนวคิดหลักในเรื่องวาระตามทศนะพราหมณ์-ฮินดูที่ว่าคนจะดีหรือเลววัดกันที่ชาติชั้นวรรณะจะไม่มีอยู่ในสังคมพุทธแล้วก็ตาม การคิดวางแผนให้บุตรศึกษาดีและให้ออกบวชเป็นสามเณรและพระภิกษุในพระพุทธศาสนาตามลำดับตั้งแต่วัยรุ่น เพื่อจุดหมายบางอย่าง ไม่ต้องดำเนินชีวิตฆราวาสตามหน้าที่ที่จะต้องทำสำหรับวาระของตน น่าจะเป็นกรณียกเว้นสำหรับบิดามารดาทั่วไปในสมัยนั้น หรืออาจจะมีประเพณีนิยมให้ลูกออกบวชเป็นภิกษุสามเณรเกิดแล้วในสมัยนั้นก็ได้ เป็นเรื่องที่น่าคิดวิเคราะห์และหาข้อมูลศึกษากันต่อไป

๓. พระอสังคะเป็นพระภิกษุรูปหนึ่งที่มีความรู้ดีทั้ง ๒ สาย คือ ศาสตร์ทางโลก และ ศาสตร์ทางธรรม ท่านมีความรู้ในศาสตร์ ๑๘ สาขาจากมารดาของท่านเอง ซึ่งเป็นผู้หญิงที่มีความรู้ดี ได้ศึกษาคัมภีร์พระเวทและวรรณคดีที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์พระเวทในสกุลพราหมณ์ของบิดาเลี้ยงหรือบิดาจริงๆ ของตน และได้ศึกษาหลักพุทธศาสนาหลังจากที่ท่านเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วด้วย จึงนับว่าท่านเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหายากที่มีความรู้ดีทั้ง ๒ สาย ท่านได้ใช้ความรู้ที่ท่านมีให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และแก่สำนักพุทธปรัชญา-โยคจาร ที่ท่านเองเป็นผู้สถาปนาก่อตั้งขึ้นจนเป็นที่แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันดีตราบเท่าปัจจุบัน

๔. พระอสังคะเป็นพระภิกษุที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากมารดาของท่านเองเป็นอย่างดี ในการให้ความรู้ พร่ำสอนท่านให้มีความรู้ในศาสตร์ ๑๘ สาขาด้วยตนเอง นอกจากนั้นยังเป็นผู้ที่กระตุ้นส่งเสริมให้ท่านพระอสังคะเข้าไปบวชในพระพุทธศาสนาตามความหวังตั้งใจที่ตนมีมาตั้งแต่ก่อนตั้งครรรค์ด้วยซ้ำ โดยหวังให้ท่านบวชในพระพุทธศาสนาเพื่อปกป้องหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในการอภิปรายได้ว่าที่ในเวทีสาธารณะกับคนนอกศาสนาแทนเธอที่ไม่สามารถทำได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ท่านพระอสังคะบวชเป็นสามเณรและเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาตามความปรารถนาของมารดา

๕. นับว่าพระอสังคะเป็นผู้ที่มีความอดทนต่อการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างยิ่งถึง ๑๒ ปี กว่า จะได้ประสบความสำเร็จพบสิ่งที่ท่านต้องการ แม้ว่าบางครั้งในช่วงเวลาการปฏิบัติท่านจะรู้สึกท้อแท้ต่อการปฏิบัติที่ไม่ได้ผลอะไรบ้างเลย แต่ท่านก็ใช้สิ่งแวดล้อมรอบตัวท่านที่ได้พบเห็นเหล่านี้ คือ

- ๑) การสังเกตเห็นว่า ปีกของหมูนกที่ทำรังอยู่ใกล้ๆ ชั้นหินงอกที่กระพือขณะบินไปบินมา สามารถทำให้แผ่นหินรอบๆ รังของพวกมันสึกกร่อนไปที่ละน้อยๆ
- ๒) การเห็นแผ่นหินแห่งหนึ่งที่ถูกหยดน้ำไหลหยดลงมาอย่างสม่ำเสมอกัดเซาะทำให้เป็นโพรงได้ และ
- ๓) การเห็นชายชราคนหนึ่งกำลังพยายามขัดถูชิ้นเหล็กด้วยผ้าอ่อนนุ่มๆ ทำให้เป็นแท่งเข็ม มาเป็นเครื่องมือในการเตือนตนให้ใช้ความพยายามอย่างขยันอด ไม่เลิกล้มการปฏิบัติง่ายๆ ซึ่งนับเป็นปฏิปทาลักษณะที่น่าเอาเป็นแบบอย่างของคนรุ่นหลังในการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด

๖. พระอสังคะและพระวสุพันธู นับเป็นนักปราชญ์พุทธฝ่ายมหายานที่เป็นพี่น้องคู่แรก มีความสามารถและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในขณะเดียวกัน ท่านพระอสังคะได้ชักนำให้พระวสุพันธู น้องชายเปลี่ยนนิกายมาเข้ามหายาน และได้ร่วมมือกับท่านประกาศพระพุทธศาสนา มหายานนิกายโยคจารหรือวิชยานวาท ทำให้พุทธปรัชญามหายานแบบโยคจารเป็นที่แพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันดี ตราบเท่าถึงทุกวันนี้